

puristi Kopitarjeve šole, saj celo sam Ravnikar ni ušel očitkom, da »slovnico in besedno umetniči« (Čop). V ponazoritev le nekaj tovrstnih zgledov iz KČ, ki pa je med njimi samo šestero Zupanovih in samo dvojce iz satiričnih tekstov: mravljin, kradun, trudnik, spruga, razmet, oslapje, skalad, tatba, grinjalo, zaprtodurnik, osladovati, evropeaniti se, osušati, ozajčiti, obreztovaršiti, jutreniti, prsteniti, peliniti. V nasprotju s tem čbeličarskim splošnim novotarjenjem pa je bila Prešernova besedotvornost izrazito funkcionalno pogojena ter se je po veliki večini razgibavala le v satiri; ali po Kidriču (Prešeren II, 239): značilne zanj so »v duhu jezika narejene novinke, ki so redke, kadar se dajo zagovarjati samo s potrebami ljubezenskega pesnika (cvetečelična, svetlolična), a pogostne, kadar gredo na rovaš pravic šaljivega duhoviteža, ki ume hitro postreči s hudomušno besedo, slonečo na znanem izrazu, in žarko osvetljuječo situacijo (francozovati, turčevati, tatariti; dretar, očitar; novočrkar; bogmej; Mahom; pušičar, poptujčevavec, homeopatiti, abecedar; strunar)«. Tem primerom iz let 1828—1833 dodaja Kidrič še hudomušno rabljeni »edini slovanski izposojenki (hrvaška: uzmati; češka: musiti)«. O slednji kakor tudi o abecedarju smo govorili že v drugi zvezi, izmed ostalih pa bi za to skupino odbrali morda le prvih sedmero in pa homeopatiti. Če tem besedam dodamo še satirično krojene ali vsaj v satirah rabljene ptujobesedarje, nemšk'vavce, gorjačarje, smolca in škofelo, bi utegnili biti s tem zajeto precej vse, kar še sodi v to skupino (če nista še gorjačar in škofela že ljudski tvorbi). Da se je Prešeren besedotvorno nekoliko bolj razmahnil le v satiri, je samo dokaz njegovega globokega čuta za organskost jezika, »v katerem kot takem že leži misel in čustvo, preden se ga polasti mislec ali poet, da v njem snuje nove umotvore misli in čustev« (I. Prijatelj). Zato je tudi vedel, da se besedno novotarjenje slej ko prej giblje na meji smešnega ter je tako pač porabno in celo smotrno v satiri, medtem ko se v drugih zvrsteh pokaže pesnikovo pravo mojstrstvo šele tedaj, če »z okretno vezavo navadnim besedam preliva pomen, da zvenijo ko nove« (Horac).

Ivan Tominec

PRIBLIŽAJMO KNJIŽNI JEZIK LJUDSKEMU

Jezik, tudi knjižni, je živ organizem; zato v njem ni nič stalnega, nenehno se spreminja. Ker pa je pisana oblika jezika zelo konservativna in iz razumljivih vzrokov taka tudi mora biti, jo govorjena oblika jezika prehiteva in postajajo razločki med pisavo in izreko čedalje večji. Tako je v vseh knjižnih jezikih, ki imajo podoben razvoj, kot ga ima knjižna slovenščina. Le pomislimo, kako velik je razloček med francosko ali angleško pisano in govorjeno besedo! Angleži in Francozi ohranjajo — seveda z večjimi in manjšimi izjemami — staro pisavo, izreko knjižnega jezika pa prilagajajo ljudskemu govoru.

Slovenščina je sicer veliko bolj konservativna, kot sta francoski in angleški jezik, vendar se je slovenski ljudski govor od druge polovice

16. stoletja, ko smo dobili prve knjige v naši besedi, v marsičem spremenil. Od tedaj se je izreka tistih ljudskih govorov, ki so podlaga knjižnemu jeziku, zlasti v vokalizmu močno predrugačila. To, čemur pravimo moderna vokalna redukcija, je tako globoko poseglo v vokalizem ljudskega jezika, da so nastale zares velike težave glede izreke današnjega knjižnega jezika, ki mu hočemo po vsej sili ohraniti sistem vokalov ljudskega govora v 16. stoletju.

Pogovorni jezik naših izobražencev bolj upošteva moderno vokalno redukcijo, ki je zanj značilna; knjižni jezik pa tega ne dela razen v prav redkih primerih, kjer se je udomačila pisava z reduciranimi vokali.

Na drugem mestu sem že sprožil misel, da bi kazalo spremeniti danes veljavna pravila za izreko reduciranih vokalov tudi v zborni izreki. Artikulacijske sposobnosti današnjega Slovenca se namreč upirajo ponekod izreki, predpisani za zborni govor. To pa zavaja v čisto nemogoče artikulacije, o čemer pa nekoliko pozneje.

Sistem slovenskih kratkih vokalov se je, kot smo že poudarili, od 16. stoletja do danes močno izpremenil. Pravzaprav so se začele spremembe že prej. Na pogovorni jezik meščanov vpliva tako knjižni jezik kot ljudski govor. Da pa se je v izreki kratko poudarjenih in nepoudarjenih vokalov pogovorni jezik naslonil bolj na ljudske govore kot na zborni izreko, je umevno tudi zato, ker imamo v zborni izreki oblike, ki se nikjer več ne govore, nekatere pa se sploh nikdar govorile niso.

Kljub temu da je vokalna redukcija za pogovorni jezik značilna, imamo primere, kjer je pisana oblika tudi v pogovornem jeziku ohranila nereducirane vokale. Tako slišimo v ljubljanskem pogovornem jeziku: mamica, Slavica ipd., čeprav nagovarja Ljubljančan preprosto ženico: »mamca«. V dvojici mamica-mamca imamo tako za današnji jezikovni čut dve obrazili: -ca in -ica. To pa so vendar le izjeme, sicer se pogovorni jezik ravno po redukciji nenaglašanih vokalov loči od izreke, ki jo imenujemo zborni.

Danes veljavna pravila slovenskega pravorečja terjajo, naj se v zborni izreki moderna vokalna redukcija ne upošteva, češ izreka knjižnega jezika naj sloni na izreki ljudskega govora 16. stoletja. Natanko to ni izvedljivo. Artikulacija tako imenovanega trdega ali velarnega l je za današnja slovenska usta dovolj težka; zato danes nihče ne terja, naj tako izgovarjamo. Ko pa smo čisto prav tudi v knjižno izreko uvedli u za l, bi morali napraviti še korak dalje in do neke mere upoštevati tudi redukcijo vokalov v slabih pozicijah, da bi se izognili konstruiranim oblikam, ki se niso nikdar in nikjer govorile. Vzemimo na primer obliko nosil, ki naj bi se izrekala nosiŷ; te oblike pa dolenjščina nikdar, ne pred Trubarjem in ne za njim, ni imela, ker se je nenaglašeni i v končnem zlogu reducirjal v polglasnik že v času, ko se je na koncu govoril velarni l; nosiŷ je dalo v poznejšem razvoju nosəŷ, nosou, nosu. To zadnjo obliko slišimo v pogovornem jeziku. Imata jo današnja dolenjščina in gorenjščina: nôsu, kúpu, pústu. Gotovo bi ne delali sile knjižnemu jeziku, če bi tako izreko tudi vanj sprejeli.

Isto kot za -il velja tudi za -el, ki ima v slovenskih osrednjih narečjih podoben razvoj: videl, vidəŷ, vidou, vidu. Oblika vidəŷ, kot jo predpisuje slovensko pravorečje, v osrednjih slovenskih narečjih ni bila nikdar živa.

V primerih, kakor rekel, pasel, kjer imamo sekundarni polglasnik, naj bi se na koncu izrekal diftong əʊ. Pogovorni jezik pozna le izreko reku, pasu in tako dalje. Ker je diftong əʊ nekam tuj današnjemu slovenskemu ušesu in ustom, ali bi ne kazalo to knjižno izreko približati živi govornici po Kranjskem, Goriškem in Spodnjem Štajerskem? Kar poslušajte, kako se ta kategorija besed izreka v radiu pa celo v gledališču, in priznali boste, da skušamo tukaj nekaj ohraniti, kar nam gre le težko iz ust.

Skupina -ul se je preko -uu razvila v u: obu, sezu itd. Te oblike govorimo v pogovornem jeziku; uʉ danes veljavnega pravorečja zveni nekam afektirano.

Slovensko pravorečje hoče ohraniti sistem kratko naglašanih in nenaglašanih vokalov, ki ga je imela slovenščina v 15. stoletju ali še prej in v drugi polovici 16. stoletja ni obstajal več neokrnjen, o čemer priča grafika prvega našega pisatelja Primoža Trubarja in drugih protestantskih piscev. Tako silimo v pravorečju preko začetkov našega knjižnega jezika, kar gotovo ni prav in je dosledno tudi težko izvedljivo. To je vzrok, da govorimo umetne oblike, ki niso bile nikdar žive, in se tako odmikamo od ljudskega govora, namesto da bi se mu bližali. Vse to počenjamo na ljubo nekemu logičnemu sistemu kratkih vokalov z utemeljitvijo, da za današnji knjižni jezik vokalna redukcija ne obstoji, čeprav so se morali do neke mere po njej ravnati že naši protestantje, ko so hoteli pisati ljudstvu razumljiv jezik. Če je Trubar zapisal uidill za govorjeno videl in govorimo danes knjižno videʉ s širokim e v diftongu ey, je jasno, kako današnja izreka ni v skladu ne z današnjo ne z nekdanjo ljudsko izreko. V pogovornem jeziku se glasi ta oblika vidu. Ali bi ne bilo tako prav tudi v knjižnem jeziku?

Tudi v besedišču se odmikamo od ljudskega jezika. Slovenski knjižni jezik ima lepo število slovanskih izposojenk. Besede smo si izposojali pri drugih Slovanih, predvsem pri najbližjih sorodnih, Hrvatih in Srbih, v vseh dobah naše književne zgodovine, zdaj več, zdaj manj, često s čisto določenim namenom, približati naš knjižni jezik srbsko-hrvatskemu. Veliko takih besed je živelo v knjigi ali časopisu le malo časa, nekatere celo samo v delih posameznih pisateljev, precej slovanskih izposojenk pa so sprejeli tudi drugi pisatelji, tako da jih je kar dovolj ostalo v našem knjižnem jeziku do današnjega dne.

Vprašamo se zdaj: Kakšne besede smo si izposojali? Ali in koliko nas je silila potreba, da smo sprejemali v knjižni jezik besede iz drugih slovanskih jezikov? Kaj smo s tem pridobili, kaj izgubili? Ali smo s slovanskimi izposojenkami zares obogatili knjižni jezik?

Preden poskusimo odgovoriti na ta vprašanja, bo morda prav, da pogledamo, iz kakšnih besed obstoji besedišče našega knjižnega jezika, kako se je to od prvega slovenskega pisatelja Primoža Trubarja do danes bogatilo in izpopolnjevalo.

Slovenski knjižni jezik naj družijo vse Slovence v kulturno enoto; biti mora zato vsem Slovincem razumljiv; zato pa mu mora biti podlaga ljudski govor. Primož Trubar je hotel pisati za svoje »ljube Slovence« razumljivo, zato se je odločil za ljudski jezik, kot ga je sam poznal in sam govoril od mladosti. Skrbno se je izogibal besed, o katerih je mislil, da jih

bralci ne bodo razumeli. Bal se je zapisati vsako besedo, ki je še ni bil slišal iz ljudskih ust. Tako je postavil knjižni jezik na zdravo podlago, na ljudski govor, pravzaprav pa povzdignil svojo domačo ljudsko govorico v knjižni jezik. Prvi slovenski pisatelj je realistično presojal potrebe slovenskega ljudstva in tudi na knjižni jezik gledal realistično. Zato je segel po preprostem kmečkem jeziku. Sam pravi: »Pri prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševac, Istran, Dolenjec ali Bezjak. Zaradi tega sem ostal pri kmečkem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil. Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati.«

Kljub Trubarjevi odločitvi pa pravda za besedišče slovenskega knjižnega jezika še danes ni končana. Začela se je že v Trubarjevem času. Trubar jo je prav odločil, ko je zavrnil željo manj stvarnega Petra Pavla Vergerija, ki bi bil rad imel prevod sv. pisma v jeziku, razumljivem tudi Hrvatom in morda celo drugim Slovanom.

Besedišče Trubarjevega jezika je torej besedišče ljudskega govora. Seveda tudi to ni brez izposojenih besed, a te so bile sprejete po neki naravni, od sosedstva z drugimi narodi odvisni poti. Poglavitni del besedišča slovenskih ljudskih govorov je slovanska dediščina s slovanskimi prvinami, ki pa so tudi že pomešane z izposojenkami iz drugih jezikov, n. pr. iz gotskega. To slovansko dediščino so prinesli Slovenci v novo domovino. V drugačni soseščini, v drugačnih kulturnih, političnih in družbenih razmerah so jo jeli po svoje spreminjati, hkrati pa sprejemati od sosedov nove besede, predvsem germanske in romanske. Starejše izposojenke so do danes že tako prilagodili svojemu jeziku, da jih spozna za tujke le šolan jezikoslovec. Mlajše izposojene besede občuti kot tujke tudi preprost človek.

To ljudsko jezikovno bogastvo je sprejel prvi slovenski pisatelj v knjigo, postalo je podlaga nadaljnjemu razvoju knjižnega jezika in je še danes jedro besednjaka slovenskega jezika. Ker je hotel Trubar pisati ljudstvu razumljiv jezik, je rabil tudi take mlajše izposojenke, ki se jim pozna tuj vir in so jih zato poznejši pisatelji izločili iz knjižne rabe ter jih nadomestili bodisi z umetno narejenimi ali iz drugih slovanskih jezikov izposojenimi besedami.

Ljudsko besedišče pa za razvit knjižni jezik seveda ne more zado- stovati. Slovar knjižnega jezika moramo neprenehoma bogatiti; za nove predmete in pojme so potrebne nove besede. Kako smo Slovenci bogatili svoje besedišče? Za to sta nam bili odprti dve poti: umetno ustvarjanje novih besed in izposojanje. Oboje smo delali, zdaj z bolj, zdaj z manj srečno roko. O prvem načinu, ustvarjanju novih besed, moramo reči, da so le tiste besede dobre, ki niso proti pravilom slovenskega jezika, ki so narejene iz ljudskih prvin in v duhu ljudske ustvarjalnosti. Takih ni malo v besednjaku slovenskega knjižnega jezika. Žal je precej tudi skovank, ki niso narejene po pravilih slovanskega jezika, bodisi da so napravljene po tujem kopitu, bodisi da so sicer proti pravilom slovenskega besedotvorja. Izposojali pa smo si besede iz slovanskih in neslovanskih jezikov, sprejemali pa tudi latinsko-grške kulturne besede, ki jih rabijo tudi drugi kulturni narodi.

Po povedanem moramo besede slovenskega knjižnega jezika takole razdeliti: I. ljudske, II. neljudske. Ljudsko besedišče pa ima: 1. slovansko dediščino, ki je a) res slovanska ali pa b) v praslovansčini izposojena, 2. iz podedovanih slovanskih osnov razvite ljudske slovenske besede, 3. ljudske izposojene besede, in sicer a) starejše tujke, ki imajo že docela slovansko lice, b) mlajše izposojenke, ki se jim še očitno pozna, da so tujke. Neljudske besede v knjižnem jeziku so 1. umetne, in sicer a) iz ljudskih osnov po pravilih slovenskega jezika narejene, in b) po tujem vzorcu ali proti pravilom slovenskega besedotvorja skovane, 2. izposojene, in sicer a) iz slovanskih jezikov, b) iz neslovanskih jezikov in c) mednarodni latinsko-grški izrazi.

Besedišče slovenskega knjižnega jezika ima torej, podobno kakor vsi jeziki izobraženih narodov, besede iz raznih virov. V našem današnjem knjižnem jeziku so besede vseh naštetih kategorij razen tistih, ki smo jih uvrstili v I, 3b, to so mlajše izposojenke iz sosednih jezikov, ki jih jezik še ni toliko prebavil, da bi se jim ne poznala tujščina. Trubar je, kot je bilo že omenjeno, sprejel v knjigo tudi take besede, poznejši pisatelji pa so jih povečini zamenjali z umetnimi ali izposojenimi.

Kaj bomo rekli o jezikovni vrednosti naštetih besednih kategorij današnje knjižne slovenščine? Ali imajo vse te kategorije tudi pravico, da ostanejo trajna last knjižnega jezika. Gotovo je, da noben purist ne bo mogel več iztrebiti vseh tistih besed, ki jim smemo po pravici očitati, da kvarijo naš jezik. Nekaj pa vendar lahko storimo, da popravimo, kar so zagrešili predniki, in da zaustavimo vdor tujščine v današnje pisanje.

Besedišče knjižnega jezika se spreminja, to je povsem naravno. Ustvarjajo se nove besede, stare se opuščajo, nekatere dobivajo nov pomen itd. Ker pa se knjižni jezik ne razvija kot ljudski govor in je umetna tvorba, ki jo ustvarjajo pisatelji jezikovni ustvarjalci, mu moremo usmerjati razvoj. Tu se začneja velika odgovornost, ki jo prevzemajo pišoči ljudje do knjižnega jezika. Ta je sicer nekaj umetnega, ne sme pa biti izumetničen, ne smemo mu izpodmakniti njegove naravne podlage. Ta pa je ljudski jezik.

Poskušajmo zdaj oceniti vrednost besed posameznih kategorij, kot smo jih prej naštel. Prvo mesto gre gotovo ljudskim besedam: slovanski dediščini z izposojenkami iz praslovanske dobe, slovenskim ljudskim tvorbam iz slovanskih osnov in starejšim izposojenkam, ki so se že popolnoma vrasle v organizem slovenskega jezika. Kaj pa mlajše ljudske izposojenke? Zgodovina slovenskega knjižnega jezika nam kaže, kako smo jih polagoma skoraj docela izločili iz besednjaka knjižne slovenščine. Vprašanje takih besed je rešeno, to pa v korist čistosti in lepote knjižnega jezika. Vse druge besede ljudskega jezika so in morajo ostati največja vrednota, stržen besedišča knjižne slovenščine; iz tega vira še vedno lahko bogatimo naš knjižni govor. Slovenska narečja so slovarsko še vse premalo, pravzaprav skoraj nepreiskana. Tu bomo našli še marsikaj dragocenega, čeprav prinašajo naši mlajši pisatelji v knjižni jezik mnogo novega ljudskega slovarskega gradiva. Je pa zadnji čas, da začnemo tudi sistematično zbirati slovarsko gradivo vseh narečij.

Samo z ljudskim besediščem pa knjižni jezik ne prebije. Zato moramo ustvarjati umetne besede ali pa si jih izposojati. Skoraj vsi naši

veliki besedni umetniki so bili tudi ustvarjalci besed. Če naj bo knjižni jezik višja, prečiščena stopnja ljudskega jezika, tesno naslonjen nanj, smemo trditi, da so le tiste umetne besede dobre, ki so narejene po zgledu ljudskih besed, to je po pravilih ljudskega besedotvorja, tiste pa, ki tem pravilom ne ustrezajo, so manj vredne; udomačijo se sicer, preidejo v stalno rabo in si tako po sili vzamejo domovinsko pravico v besednjaku.

Kaj pa knjižne izposojenke, slovanske in neslovanske? Če naj raste naš knjižni jezik iz ljudskih prvin, so pravzaprav izposojenke odveč, tudi slovanske. Današnja knjižna slovenščina jih ima več kakor kateri koli drug slovanski jezik. Skoraj vsak slovenski pisatelj si je izposodil nekaj iz drugih slovanskih jezikov. Delal je tako Pohlin, za njim Gutsman; tudi Vodnik, ki je sicer obogatil knjižni jezik z marsikatero besedo, narejeno po pravilih našega jezika iz ljudskih prvin, je sprejel nekaj ruskih, čeških in hrvatskih besed; niso vse ostale trajna last našega jezika, nekaj pa se jih je vendar obdržalo, n. pr. vojak iz češčine, pivo iz češčine, strast iz ruščine itd. Mnogo slovanskih besed sta sprejela vsak v svoj slovar tudi Murko (1833) in Janežič (1851).

Vse do Cankarja in Finžgarja so slovenski pisatelji pisali dosti nepotrebnih tujk. Vzrok temu je bilo tisto prizadevanje, ki je merilo na to, da bi se slovenščina približala srbohrvaščini. Vendar je podoba, da so se ti moške zavedali, da je njih trud jalov in tudi škodljiv. Ko je na primer Janežič prirejal drugo izdajo svojega slovensko-nemškega slovarja, je opustil veliko nepotrebnih izposojenk prve izdaje. Tudi Levstik je plačal davek ilirizmu, pisal zlasti za časnike dosti hrvatskih besed, se včasih navduševal za jezikovno zблиžanje s Hrvati, natezal knjižno slovenščino na starocerkvenoslovansko kopito, k čemur ga je zavajala panonska teorija o domovini stare cerkvene slovanščine. To je šibka stran Levstikovega dela, ki pa ne more zmanjšati vsega tistega, kar je storil za razvoj našega knjižnega jezika. Malokdo je prinesel toliko ljudskega v knjižni jezik kakor Levstik. Ko je pisal, je zajemal iz ljudstva snov in jezik.

Razen slovanskih izposojenk ima naš knjižni jezik tudi novejše izposojenke iz neslovanskih jezikov. Tu je treba poudariti, da imamo za te tujke dvojno merilo: eno za nemške, drugo za besede zahodnoevropskih jezikov, za francoske in angleške. To je razumljivo. Nemci so nas narodnostno ogražali, zato smo se nagonsko ogibali besed iz njihovega jezika, medtem ko smo bili in smo še vedno glede tujk iz drugih neslovanskih jezikov bolj popustljivi; zlasti časnikarski in poslovni jezik rabita vse polno takih nepotrebnih tujk.

O latinsko-grških, tako imenovanih kulturnih besedah mi ni treba na dolgo razpravljati. Take besede uporabljajo vsi kulturni jeziki. Vsi poskusi, izločiti te besede iz knjižnega jezika, so se izjalovili. Tudi mi ne moremo prebiti brez njih, posebno ne v strokovnem jeziku.

Že sproti sem dajal posameznim besednim kategorijam večjo ali manjšo vrednost in postavil v prvo vrsto ljudske, za temi na osnovi ljudskih prvin po pravilih ljudskega besedotvorja umetno narejene besede, proti pravilom slovanskega jezika ustvarjene umetne izraze in knjižne izposojenke pa v drugo, manj vredno vrsto.

Tudi v Slovenskem pravopisu, ki ga je leta 1950 izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, so »v nekaterih primerih spačenosti ali

nepotrebности besede zaznamovane s križcem, kar pomeni, da se jih v skrbnem jeziku izogibljimo«. Tako je SP vsaj v nekaterih primerih pokazal na manjšo vrednost besed. Gotovo pa je, da tudi druge besede, sprejete v SP, nimajo enake jezikovne vrednosti, da je med njimi veliko nepotrebni in papirnatih, kar pa iz SP samega ni razvidno. Nastane vprašanje, ali naj bo nova izdaja SP tudi v tem kažipot pišočim ljudem.

Gotovo bi segli predaleč, če bi hoteli prepovedati vse napačno narejene umetne besede in vse po nepotrebem izposojene slovanske tujke. Tega ne bi dosegel noben jezikovni reformator, naj bi mu priznali še toliko veljavo. Vendar se vpraša: ali je pravi tisti kriterij, po katerem se ravna danes menda vsi jezikovni svetovalci? Ta kriterij je nekako tale: Če je napačno narejena umetna beseda ali nepotrebna tujka prišla v splošno rabo in zlasti kadar je postala osnova za nove besede, si je s tem pridobila domovinsko pravico v knjižnem jeziku in je ne gre preganjati. Res je, da se je po tej poti udomačila v knjižnem jeziku marsikatera nepravilnost in nepotrebnost, a se mi vendar zdi, da odpira ta kriterij preveč na široko vrata spačenim in tujim besedam. Z njim se dá marsikaj, domala vse opravičiti. Zato ga ni moč v celoti priznati. Tudi je težko postaviti splošno veljavni kriterij o jezikovni vrednosti takih spornih besed. Menim vendar, da bi moral tak priručnik, kakor je SP, besede dvomljive vrednosti kakorkoli zaznamovati, dajati nasvete, kaj je za knjižno rabo primernejše.

Nikakor ni moj namen jemati SP tisto veljavo, ki jo gotovo zasluži, a izkušnje so pokazale, da bo treba v novi izdaji marsikaj izpremeniti. Pišočim ljudem je SP predvsem jezikovni svetovalac. Tak, kakršen je, je pravzaprav besednjak sodobne knjižne slovenščine, ne sicer popoln, poglavitno pa je le v njem. Uporabnost tega slovarja pa je omejena, ker so besede le skopo, povečini pa sploh niso razložene. Ugovor, da razlaga ni naloga SP, ne velja. Da je SP hotel biti več kakor zgolj pravopisni priručnik, se vidi iz tega, da le prinaša tudi nekaj razlag, da z zvezdico in križcem svari pred nedovoljenimi besedami in zvezami, skratka, ker je v njem veliko takega, kar ni naloga pravopisa, kar sodi v slovar. In ravno zaradi tega zadnjega nam je SP prav prišel. Žal je ostal in najbrž moral ostati na pol poti, pri kompromisu. Kompromis so tudi zvezdice in križci v SP. Z njimi so zaznamovane le najhujše napake, medtem ko se SP sicer vzdržuje vsake sodbe o vrednosti besed, saj je rečeno v uvodu: če je beseda sprejeta v SP, še ni nič rečeno o njeni jezikovni vrednosti (ali je beseda domača, izposojena, tuja, potrebna, nepotrebna, ljudska, papirnata ipd.). Res ni to naloga SP, a v jezikovnem svetovalcu, kakršen hoče biti SP, bi si človek želel prav teh stvari več. Pogrešam predvsem namigov o vrednosti udomačenih umetnih besed, prav tako pa tudi slovanskih izposojenk.

Glede slovanskih izposojenk nismo bili nikdar enih misli, menda tudi danes nismo. Nekateri bi jih radi imeli še več, drugi jih trpe, ker jih ne morejo iztrebiti, ker so se že preveč udomačile, tretji pa bi jih kljub temu radi zavrgli.

Vprašajmo se zdaj: Ali so slovanske izposojenke res obogatile knjižno slovenščino? Če hočemo odgovoriti na to vprašanje, moramo najprej pogledati, kakšne besede smo si izposojali in zakaj. Gotovo ni bilo v prid

našemu knjižnemu jeziku, da smo si izposodili od Hrvatov in Srbov pa še od drugih Slovanov veliko nepotrebnih besed, nepotrebnih zato, ker imamo zanje sami lepe domače besede. Tujka je izpodrinila domačinko, v knjigi in časopisu je obveljala izposojenka, domača beseda pa je bila pozabljena oziroma živi dalje le še v ljudskem jeziku. S takimi izposojenimi besedami knjižnega jezika gotovo nismo obogatili, prej narobe, povrh pa smo še poglobili prepad med knjižnim in ljudskim jezikom, gotovo ne v korist prvemu. Takemu početju ni bilo krivo le prizadevanje, približati slovenščino srbohrvaščini, temveč tudi neznanje ljudskega jezika. Kadar izposojevalec tuje besede in njenih zvez ni dobro razumel, se je rodila prava spaka, ki kazi še danes naš knjižni jezik. Časnikarski in poslovni jezik si še danes najrajši izposojata iz srbohrvaščine take besede, ki so tudi v srbohrvaščini tuje in nepotrebne tvorbe, n. pr. razne germanizme v besednih zvezah.

Zgolj s tem, da smo sprejeli v svoj knjižni jezik več sto slovanskih besed, hrvatskih, srbskih, čeških, poljskih, ruskih, nismo za zblížanje z drugimi Slovani prav ničesar dosegli, odmaknili pa smo knjižno slovenščino od ljudskega jezika, kar je velika škoda. Ljudski izraz je po vsebini bogatejši, le ljudska beseda, ljudska zveza, ljudska metafora je besednemu umetniku primerna za izražanje najrahljših odtenkov njegovih misli in čustev. Razni umetni jeziki nimajo in ne morejo imeti te moči, pa tudi knjižni jezik, ki ni organsko zrasel s svojo podlago, to je z ljudskim jezikom, je nima v zadostni meri.

Še nekaj besed o umetnih izrazih. Za nove pojme kujemo besede po tujih vzorcih ali pa sprejemamo zanje tuje besede. Najpogosteje je temu krivo pomanjkljivo znanje ljudske govorice. Naj pokažem to na primeru iz novejšega časa. Za tujko rasna diskriminacija rabijo naši časniki izraz rasno ali plemensko razlikovanje. Res je, da beseda razlikovanje za današnji knjižni jezik ni nič nenavadnega, ker splošno rabimo izraze razlika, različen, razlikovati, razlikovanje, ki pa so vendar izposojeni, to pa po nepotrebem in v škodo domačim besedam razloček, razločen, razločevati, razločevanje. Zveza plemensko razlikovanje ni narejena po prvinah ljudskega govora. Pa poskusimo zdaj najti v ljudski govorici osnovo, iz katere bi mogli v domačem duhu narediti besedo za rasno diskriminacijo. V svojem rojstnem kraju sem često slišal takele stavke: ni dobra mati, ker loči otroke. K tisti hiši ne grem služit, ker ločijo. Človek iz ljudstva to dobro in prav razume, tudi govori tako, v knjižni jezik pa tlačimo tuje besede in besedne zveze in ga tako oddaljujemo od ljudskega jezika.

Kam merijo te moje besede? Utegne kdo reči, da ne priznavam posebnega razvoja našega knjižnega jezika in stanja, v kakršnem je danes. Kakor vsak knjižni jezik ima tudi slovenski svoj posebni razvoj in stanja, v katerem je ob določenem času, ne more nihče zanikati in se lotiti reform, ki bi pretrgale vso knjižno tradicijo. In vendar je mogoče marsikaj storiti, da preprečimo nezdravo odmikanje knjižnega jezika od ljudskega govora in zavremo vdiranje tujih neslovenskih besed in besednih zvez v knjižni jezik. Naši jezikovni priročniki, kakršen je n. pr. Slovenski pravopis, bi morali pri besedah dvomljive vrednosti to nekako zaznamovati, dajati prednost ljudskim besedam in ljudskim zvezam,

očito napačno in nepotrebno sploh izločiti in tako skušati neprisiljeno bližati knjižni jezik ljudskemu govoru. V ljudskem govoru živi tudi danes še vse polno besed in besednih zvez, ki so jih pisali naši klasiki Levstik, Stritar, Jurčič in še drugi, ki pa jih v današnjem pisanju pogrešamo, ker so jih zamenjale neljudske besede in zveze. Pokazati na take stvari bi bila dolžnost jezikovnih priročnikov. Tu ne gre za oživljanje izumrle starine, temveč za nekaj, kar še krepko živi v ljudskem govoru in bi, zopet sprejeto v knjižni jezik, tega poživilo in ga približalo njegovi naravni podlagi — ljudskemu jeziku.

Viktor Smolej

VELIKOMORAVSKI VELEGRAD

Nadaljevanje in konec

Ko sta prišla Konstantin in Metodij v Velikomoravsko, sta prinesla s seboj slovanske prevode cerkvenih knjig in besedil. Prišla nista v deželo, ki bi bila krščanstvo šele sprejemala in ne bi bila imela nobene kulture. Pozabljamo, da se ne začenja kultura šele z zapisano besedo. Tako v Velikomoravski kot v Makedoniji je slovanska kultura obstajala, preden je bila v glagolici Konstantina in Metodija zapisana prva slovanska beseda.

V zadnjih dveh desetletjih so si nekateri znanstveniki zastavili vprašanje, ali je začel pisati slovansko besedo res šele Konstantin ali pa je obstajala slovanska pisava že pred njegovo glagolico. Izražajo dvom o doslej edino veljavni trditvi, da je ustvaril glagolico Konstantin po vzoru grške minuskule, kateri je dodal nekatere znake, posnete po vzhodnih alfabetih. Nevzdržna je nova hipoteza, da je pred glagolico obstajala cirilica, v kateri naj bi bila celo napisana prva bolgarska in ruska literatura, preden bi bila začela pisati Konstantin in Metodij. Po drugih, ranjših hipotezah naj bi bila obstajala glagolica v neki obliki že pred Konstantinovo urejeno azbuko in naj bi bila dala osnove Konstantinovi glagolici. Črnorizec Hrabrer v svoji obrambi Konstantinove pisave pripoveduje, da so si Slovani pred Konstantinovim nastopom mnogo let prizadevali pisati svojo besedo z rimskimi in grškimi črkami, res pa da še »bez ustrojenja«, to je brez reda. To bi potrjevalo hipotezo o obstoju neke šele nastajajoče pisave pred Konstantinom, pisave, ki si je svoj sistem šele iskala. Tako ne bi bil Konstantin azbuke »ustvaril«, kakor piše Hrabrer, ampak »sestavil«, kakor pravi Žitje Konstantina. Za nas Slovence je posebno zanimiva hipoteza, po kateri naj bi bila nastala velika večina črk glagolice večinoma v 7. in 8. stoletju, v naši bližini, nekje na istrsko-beneških tleh, iz merovinških in severnoitalskih langobardskih kurzivnih oblik latinice. Hrabrer, kakor smo videli, izrečno pravi, da so prvotno uporabljali Slovani tuj črkopis, in na prvem mestu imenuje rimske črke. Če iz dobe pokristjanjevanja zahodnega dela Južnih Slovanov upoštevamo dejstvo, da smo bili neposredni sosedje rimskih dežel, nam Hrabrove rimske črke morejo pomeniti latinico. Najstarejši glagolski spomeniki vsebujejo stavke, prevedene iz latinske Vulgate, in germanske elemente, ki kažejo na soseščino Germanov. Salzburški škof Irec Vergil, ki je pri-